

door Gi Matuseu

De oorsprong van het Ashanti gebruik van sprekerstaven zou te herleiden zijn naar de waardigheidsstaven met een zilveren knop van westerse kooplieden die in de zeventiende eeuw de Goudkust aandeden. Wanneer hun afgevaardigden gingen onderhandelen waren dergelijke staven een teken dat zij kwamen op gezag van hun heer. Na verloop kregen plaatselijke chefs en hun notabelen een soortgelijke staf als bewijs van vertrouwen. De naam van de schenker en de ontvanger werden in het zilver gegraveerd. Dit gebruik werd in de achttiende en negentiende eeuw steeds algemener toegepast.

Sprekerstaven geven aan, dat hun dragers woordvoerders ('okyame' van de koning zijn. De Ashanti koning werd namelijk geacht niet zelf in het openbaar te spreken. Dat is een manier om de koning te beschermen tegen de gevolgen van een verkeerde uitspraak of een foutieve beslissing, en dus tegen verwijten en kritiek van zijn onderdanen. Het is dan de taak van de okyame, die in vergadering direct naast de koning zit, om de gedachten van zijn vorst te 'vertolken', over te brengen naar de luisterende bezoekers [1-2]. De koning van de Ashante had wel 12 woordvoerders, een chef had er minder. Hoeveel woordvoerders een chef had hing af van zijn belangrijkheid.

Afb 1 - Oba met okyame

Bovenop deze sprekerstaven staat een sculptuur-tje, dat een spreekwoord verbeeldt. Zulke staven kwamen in gebruik in de periode rond 1890. Toen werd ook het zilver vervangen door het meer prestigieus ogende bladgoud. Het bladgoud werd destijds met kleine gouden nageltjes bevestigd op de houten figuren. In 1920 werd het lijm geïntroduceerd als middel om het bladgoud op het hout te fixeren. De sprekerstaven werden toenemend populair en de beste snijders tilden de kwaliteit tot grote hoogte. Het gebruik van sprekerstaven werd ook populair bij de omliggende volken, van de Ewe in het Oosten tot de Baule in het Westen. Aardig is de mythe over de oorsprong van het gebruik van de sprekerstaven. Deze gaat terug naar de eerste helft van de 18de eeuw onder het bevind van de derde Ashanti koning Oti Akenten. De eerste woordvoerder was merkwaaardig genoeg een oude vrouw, die Nana Amaoh heette. Zij werd door veel verdachten van misdrijven gevraagd om hun zaak te verdedigen tegenover de koning en het hof. Dat deed zij met zoveel welsprekendheid en overtuiging dat de verdachten opvallend vaak werden vrijgesproken. Omdat ze al oud was en moeilijk ter been, steunde ze op twee stokken als ze naar de rechtszitting ging. Toen ze overleed nam haar zoon haar taak over, en met evenveel succes. Daarop werd hij door de koning aangesteld als diens

raadgever en woordvoerder bij officiële palavers. Als blijk van erkenning aan zijn begaafde moeder hield hij de stokken in ere [2]. Zo'n woordvoerder is meer dan iemand die spreekt in naam van de koning. Hij heeft een bijzondere status en is vooral taalkundige en taalkunstenaar die de rijke schat aan spreekwoorden beheerst en het juiste spreekwoord op het juiste moment weet te kiezen [3]. En zelfs meer nog dan dat, hij dient ook een toepasselijk spreekwoord naar aanleiding van een gebeurtenis te bedenken. Ashanti toespraken zijn sterk protocollair bepaald en zijn de spiegel van de wijsheid en overlevering van vele generaties. Ze hebben een ware cultus van het woord doen ontstaan, immers: "Met verstandige mensen praten we niet in volzinnen maar we spreken tot hen in spreekwoorden" [4]. Spreekwoorden zijn namelijk een wezenlijk onderdeel van de Ashanti cultuur. Over veel dingen mag niet openlijk gesproken worden, maar er kan via een goed gekozen spreekwoord wel op gezinspeeld worden. En ook dat is dan weer verwoord in een spreekwoord: "Alleen een dwaas vraagt iemand naar de betekenis van het spreekwoord dat hij gebruikte". Zo wordt het systeem in stand gehouden [1-2-5].

Hoevel ik naar meerdere literatuurbronnen verwijs

afb 3a

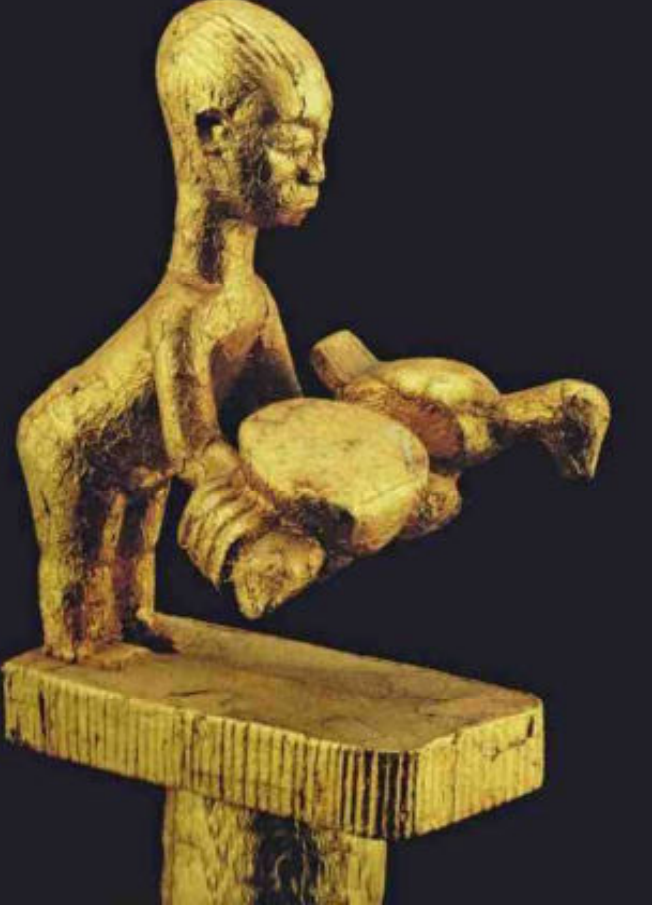

afb 2

bij deze spreekwoorden, is de meest interessante bron toch de uitgave "Bu me be, Proverbs of the Akan", verzameld door de Peggy Appiah. Het is de meest volledige verzameling Akan spreekwoorden met niet minder dan 7000 spreekwoorden. Daarbij een vertaling in het Engels samen met een goede verklaring van de betekenis. Onhandig is echter de indeling: die is weliswaar alfabetisch, maar dat in de oorspronkelijke taal, het Asante-Twi.

Rechts van het midden houdt een man een staf vast met een grijnzende leeuw. Deze waarschuwt: "Laat het uit je hoofd om een leeuw aan te vallen" [8], waarin de leeuw de koning symboliseert. Helemaal rechts zie je nog een opgeheven zwaard, maar daarover straks. Afb 3 toont weer heel wat anders: een man, die met een boom bezig is en een schaal laat balanceren op zijn knie. Dit gaat over de schors van sommige bomen, die door de Ashanti als geneesmiddel wordt gebruikt. Die geneeskrachtige schors mag niet op de grond vallen. Hier zegt het spreekwoord "Wanneer een man bij het afschrapen van de schors alléén werkt, valt er schraapsel op de grond" [4], oftewel 1 man kan deze klus niet in zijn eentje klaren. Bij bepaalde moeilijke taken moet je hulp van anderen aanvragen.

afb 5a

afb 4

Afb 4 toont een man die een krab en een vogel vasthoudt en dat beduidt: "Een krab brengt geen vogel ter wereld" [5]. Dit gezegde betekent, dat soortgelijke soortgenoten verwerken, dus dat kinderen op hun ouders gelijken, maar ook, toegespitst op de macht: een nieuwe koning wordt door erfopvolging aangewezen. Erg cryptisch lijkt de afbeelding van twee mannen bij een spinnenweb (afb 5). Het spreekwoord zegt: "Niemand gaat naar de woning van de spin Ananse om haar wijsheid te leren" [10]. Zoals in veel gevallen is dit spreekwoord de moraal van een fabel. De spin Ananse is bij de Ashanti het symbool van wijsheid: de spin leerde hen immers de kunst van het weven. Deze voorstelling betekent dan, dat men niet naar het koninklijk hof komt om de eigen waarheid te vertellen, men dient zich integendeel be-

scheiden op te stellen tegenover de wijsheid van koning en notabelen. Het bovenstuk van de staf (afb 6) toont een hand die een ei vasthoudt, wat een veel voorkomend symbool is: de hand symboliseert de koning, het ei is zijn volk. Wanneer de hand (de koning) het ei (zijn volk) te hard vastpakt, breekt het; wanneer de hand het ei niet stevig genoeg vasthoudt, valt het op de grond en breekt. De moraal: een koning dient zijn volk op verantwoorde wijze te leiden [1-9-2]. De macht van de koning of leider wordt vaak ook verbeeld als olifant. Het volgende voorbeeld getuigt van daarvan. Een man zit op een olifant en heeft z'n hand geheven met de wijsvinger in de lucht (afb 7). De olifant is niet alleen het symbool van de macht, maar ook van ervaring en wijsheid. Dit is door de Ashanti

afb 5b

samengevat in het spreekwoord: "Als je het spoor van de olifant volgt word je niet nat van de dauw in het gras" [7]. Kortom: volg de aanwijzingen van je leiders of ouders, omdat die veel ervaring hebben, waardoor je wordt gevrijwaard van gevaren. Of vergelijkbaar: wanneer je een invloedrijke man als vriend hebt, dan heb je in het leven weinig te vrezen. De macht van de olifant of het gezag komt ook weer terug in de volgende duidelijke waarschuwing aan tegenstanders: "Wanneer een olifant op een val trapt, is er geen val meer" [4], of: "De oren van de chef zijn zoals die van een olifant, hij hoort alles wat er gaande is" [4]. De man op de olifant draagt westerse kledij en heeft zich op die manier ook de macht en kracht van de westerlingen toegeëigend. De opgeheven vinger verwijst naar de almacht van

afb 6 - hand met ei - b 25

God volgens het gezegde: "God is de koning" [10]. De rechtspraak bij de Ashanti verliep bepaald niet steeds zachtzinnig. De sprekerstaf met een figuur die een bijl in de ene hand houdt en een menselijk hoofd in de andere getuigt daarvan (afb 8). Het gezag zal zo nodig hard toeslaan: "Degene die gewapend is met een bijl zal er in slagen zelfs bomen van hardhout te vellen" [8]. Nog een waarschuwing: "Wanneer het hoofd gescheiden blijft van zijn lichaam en op een kruispunt wordt gelegd, dan is dat onwille van zijn tong" [1]. Daarmee wordt aangegeven dat een verrader of kwaadspreker onthoofd kan worden en als

afb 7 - koning als colon - b 21

waarschuwing aan de anderen op een kruispunt wordt neergelegd. Overigens kan het ook iets over de beul zeggen: "Wanneer de beul ooit een hoofd heeft afgehakt is hij nergens nog bang voor" [11]. En meer nog: "Het hakmes van de dood groeit niet op één plaats alleen" [12]. Het hout van de steel van de hak werd op begraafplaatsen gehaald en is daardoor ook symbool van de dood. De rechtop staande figuur in afb 9 stond op een staf of op een parasol, dat was niet goed te achterhalen. Hij houdt een ceremonieel zwaard recht op vast, het lemmet is afgebroken en verloren gegaan. In afb 2 zien we op de meest rechtse staf alleen een hand

afb 8, gespiegeld - b 16 + afb 9 (re) mist zwaard - b 30

afb 10 - goudgewichtjes, de langste meet 9,5 cm

met opgeheven zwaard, klaar voor de slag. Die zwaarden vinden we ook terug als kleine bronsjes (afb 10) die als gewichtjes worden gebruikt bij het goudwegen en vaak ook een spreekwoord verbeelden. De boodschap is er echter niet minder om: "Het zwaard der gerechtigheid snijdt links en rechts" [1], met andere woorden, "de rechtspraak kent geen onderscheid des persoons". Bij plechtigheden wordt de chef omringd door ceremonieel zwaarddraggers. De figuur is gehuld in een traditioneel gewaad, de rechter-schouder ontbloot en het zwaard is hier ook een statussymbool:

afb 11 - vrouw met stoel - b 13

Zetels van dorpschoude en familie-oudsten worden na het overlijden van de eigenaars in een speciaal 'zetelhuis' bijgezet en ontvangen op gezette tijden offers [1-2]. Er bestaan tientallen varianten die allemaal een bepaalde betekenis hebben of voorbehouden zijn aan een bepaalde koning of notabele. Er is echter maar 1 'gouden stoel', en dat is het nationale symbool van Ghana. Deze is als het ware de drager van de ziel van de natie. Bij uitzonderlijke plechtigheden wordt deze nog steeds rondgedragen. Deze gouden stoel zou rond 1700 uit de hemel zijn neergedaald op de knie van Osei Tutu die hierin een teken zag dat hij uitverkoren was als koning. Daarop annexeerde hij de omliggende gebieden tot één groot rijk. Gi Matuseu

Lijst van Afbeeldingen:

- 1 - Oba met okyame - uit: Daniel Laine' Rois d'Afrique - Paris, 1991
- 2 - Groep met sprekerstaven [2]
- 3 - Man aan boom - Koller, Zürich, 2012
- 4 - Man met krab en vogel - Koller, Zürich, 2012
- 5 - Twee mannen bij een spinnenweb - salmagundi.heracliteanfire.net
- 6 tm11 - collectie Gi Matuseu (het object van afb 7 was gepubliceerd [2] en tentoongesteld in 1977 - Museum of Cultural History, Los Angeles).
- afb 12, zie onder - Ayensu, Edward S. - Ashanti Gold - London, 1977

- Literatuur:
 - [1] - Niangoran-Bouah George - L'univers Akan Des Poids À Peser L'or - Abidjan, 1984.
 - [2] - Cole H.M.; Ross D.H. - The art of Ghana Los Angeles, 1977
 - [3] - de macht van het uitgesproken woord: zie blz 16 van dit nummer.
 - [4] - Christaller J.G. - Three thousand six hundred Ghanian Proverbs - Reprint Studies in African literature. Vol. 2, The Edwin Mellen Press, Lampeter, 2000
 - [5] - Opoku, Kofi Asare. - Hearing and keeping, Akan proverbs - Accra, 1997
 - [6] - Appiah, Peggy - Bu me be. Proverbs of the Akan. Oxfordshire, 2007
 - [7] - Menzel, B - Goldgewichte aus Ghana - Berlin, 1968
 - [8] - Lahaderne, J.J. - Deneraux Akan - Arnouville, 1981.
 - [9] - Leijten, Harrie - Hovo - Kleurrijke Beeldverhalen, Achtergronden van Afrikaanse Culturen - 2013
 - [10] - Arthur, G. F. Koyo - Cloth als metaphor, reading the Adinkra cloth symbols - Accra, 2001
 - [11] - Rattray, R.S. - Ashanti - Oxford, 1955
 - [12] - Graffened, C.V - Goldgewichte Akan - Bern, 1992
 - [13] - Blandin, Andre - Bronzes Et Autres Alliages Marignane, 1988.
 - [14] - Antubam, Kofi - Ghana's Heritage of Culture Leipzig, 1963